

1. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация : дисс. ... докт. филол. наук.: 10.02.04 – германские языки / Володина Майя Никитична. – М., 1998. – 345 с.
2. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение : учебное пособие / Е.И. Голованова. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 224 с.
3. Голованова Е.И. Профессиональная языковая личность: специфика познавательных процессов в сфере теории и практики // Non multum, sed multa. – М. : Авторская академия, 2010. – С. 261-270.
4. Голубовская И.А. Антропологическая парадигма в современном языкознании... / И.А. Голубовская // Studia Linguistica. – 2009. – Вип. 2. – С. 110-122.
5. Кубрякова Е.С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е.С. Кубрякова // Язык и структура представления знаний. – М., 1992. – С. 4-38.
6. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М. : Институт языкознания РАН, 1997. – 331 с.
7. Лейчик В.М. Термінознавство: предмет, методи, структура / В.М. Лейчик. – Вид. 3-е. – М. : Видавництво ЛКИ, 2007. – 256 с.
8. Манерко Л.А. Аспекты моделирования ментальных процессов при описании терминосистемы / Л.А. Манерко // Терминология и знание: материалы I Междунар. симпозиума (Москва, 23-24 мая 2008 г.). – М., 2009. – С. 65-77.
9. Новодранова В.Ф. Когнитивные аспекты терминологии / В.Ф. Новодранова // Материалы 1-ой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике : В 2 ч. – Тамбов, 1998. – Ч. 1. – С. 13-22.
10. Татаринов В.А. Общее терминоведение / В.А. Татаринов // Энциклопедический словарь – М. : Московский Лицей, 2006. – 527 с.
11. Шелов С.Д. Терминологическая база знаний WinTerm: сводка лингвистических и компьютерных результатов. / С.Д. Шелов. – М. : Ин-т рус.яз. им. В.В. Виноградова РАН, 2009. – 220 с.

Воскобойник-Шпинта Г.М., к. филол. н.

ПРОБЛЕМА СИНКРЕТИЗМУ СЕМАНТИЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ БІОЛОГІЧНИХ НОМЕНІВ

У статті проаналізовано існуючі в науковій літературі біологічні класифікації, з'ясовано причини появи неточностей у цих класифікаціях, запропоновано оптимальні варіанти вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: класифікація, семантика, лексико-семантичні групи, номен, ентомологічна номенклатура.

This article presented an analysis of existing literature in biological classifications, accentuated causes impropriety in these classifications, found the optimal solution to this problem.

Keywords: classification, semantics, lexical-semantic groups, nomen, entomological nomenclature.

В статье проведен анализ существующих в научной литературе биологических классификаций, выяснены причины появления неточностей в этих классификациях, предложены оптимальные варианты решения этой проблемы.

Ключевые слова: классификация, семантика, лексико-семантические группы, номен, энтомологическая номенклатура.

Дослідження мови як системи сприяє кращому розумінню сутності мови та природи, адже в такому разі йдеться про цілісну картину мовних процесів, засобів, явищ тощо. При аналізі кожної лексико-семантичної системи важливе місце займає поділ її на окремі предметно-значеннєві групи, відтак, адекватне визначення критеріїв цього поділу та ознак, відображених у номінації кожного об'єкта, є другорядною характеристикою відповідної групи (наприклад, див. [18, с. 14; 19]). Повною мірою це стосується і ентомологічної номенклатури (далі – ЕН), яка є однією з лексичних систем (підсистем) спеціальної лексики. Природно, що у наукових працях, присвячених вивченню біологічної номенклатури, номени, зазвичай, об'єднані в лексико-семантичні групи.

Групування лексичних одиниць (далі – ЛО) за певними спільними ознаками, властивостями відображає **класифікацію**, яка є результатом найуніверсальніших наукових методів і засобів, що використовуються в різних галузях і до будь-якого матеріалу. Широко застосовується класифікація і в лінгвістиці, зокрема, щодо семантичного аспекту дослідження мовних одиниць. Однак в останньому випадку через відображення у

лексичі всіх аспектів універсуму класифікація є особливо складною, оскільки претендує на всеосяжність.

Слід зазначити, що в акті номінації "слово актуалізується і позначає конкретний предмет, який або виділяється даним словом, або характеризується ним" [9, с. 25]. Кожний номен (ЛЮ) передбачає, перш за все, позначення об'єкта, але в багатьох випадках, крім того, ще й певну характеристику об'єкта, відображення певної інформації про нього.

Однак у деяких назвах питання належності до тієї або іншої з представлених у науковій літературі семантичних груп викликає певні труднощі різного характеру, подолання яких залишаються переважно безрезультатними і це, врешті, змушує звертатися до загальних засад розподілу лексики на лексико-семантичні групи та логічного його обґрунтування. Аналіз існуючих у науковій літературі семантичних класифікацій біологічної номенклатури дозволив зробити спробу пояснення причин деяких труднощів, що полягають, перш за все, у порушенні тих чи інших логічних правил поділу поняття. Загальний характер цих порушень, їх повторюваність у численних працях призводять до висновку про доцільність спеціального аналізу, і, відповідно, пояснення таких неточностей і помилок та окремого їх розгляду. Робота в цьому напрямку є передумовою для усунення найпоширеніших неузгодженостей при створенні різноманітних класифікацій, що й актуалізує дане дослідження.

Мета роботи полягає в демонстрації неточностей існуючих у науковій літературі класифікацій, з'ясуванні причин їх виникнення у цих класифікаціях та шляхів їх вирішення.

Об'єкт: біологічні та лінгвістичні семантичні класифікації.

Предмет: аналіз неточностей семантичних класифікацій, поширених у науковій літературі.

Джерелами фактичного матеріалу є різноманітні семантичні класифікації, представлені в науковій літературі [2, 36-45; 5, с. 107-110; 6, с. 188-190; 13; 14, с. 21, 23; 15, с. 149-150; 20, с. 101-103].

У зоологічній класифікації майже офіційних типів – "слів, прийнятних до назв родової групи" [15, с. 149-150], виділено п'ятнадцять типів слів, розподіл яких вважається штучним,

оскільки в останньому випадку не виконується основне правило логіки – єдність основи поділу поняття [11, с. 464]. Також у цій класифікації використано різні критерії поділу, які не завжди застосовуються Міжнародним кодексом зоологічної номенклатури (далі – МКЗН). Розглядаючи типи слів за МКЗН, можна виділити такі критерії поділу назв, поєднані в цій класифікації за етимологічною та частиномовною належністю; за морфолого-словотвірними та лексико-семантичними особливостями. Однак у даній класифікації розглядається останній критерій поділу назв, зокрема, за лексико-семантичними особливостями, оскільки в даній роботі аналізуються лише семантичні класифікації.

Лексико-семантичний критерій визначений в МКЗН лише для чотирьох груп, серед яких є відміфонімічні ("Міфологічні імена"), відантропонімічні ("Власні імена, уживані древніми"; "Новочасні власні імена") та віднавсонімічні назви ("Назви кораблів") [15, с. 149-150]. Для всіх решти цей критерій не визначено.

Слід зазначити, що за МКЗН не виділяються окремо типи слів для видової групи назв, проте відомі рекомендації щодо їх утворення за загальними критеріями, як для родових назв. Однак у МКЗН окремо визначено вимоги щодо утворення видових назв "від імен і прізвищ" та географічних назв [15].

Зоологи-систематики Е. Майр, Е. Лінслі, Р. Юзингер виділяють типи назв окремо для видової і родової груп [13]. Варто зазначити, що у їх праці виразною є орієнтація на більш раннє видання МКЗН, і, можливо, саме цим пояснюються деякі відмінності. У Е. Майра так само, як і в МКЗН, відсутня однозначність поділу та не дотримано принципу єдності основи поділу поняття [11]. Типи слів, визначених для назв родової групи у Е. Майра, повністю включають типи за МКЗН. На відміну від класифікації назв родової групи позитивною рисою класифікації Е. Майра є врахування двох критеріїв – граматичного і семантичного.

Ця класифікація, як і попередня, не видається слушною, оскільки вона досить хаотична: не дотримано вимог логіки щодо поділу поняття. Наголосимо, зіставлення типів номенів стосується власне логічних і лінгвістичних аспектів дослідження.

Основою неузгодженостей більшості семантичних класифікацій у науковій літературі є поділ номенів на дві загальні групи – **інформативні** та **індиферентні**. До першої групи належать назви, які відображають ті чи інші особливості, ознаки самого біологічного об'єкта (будову, забарвлення, поведінку, ареал, біотоп тощо), а до другої – ті, які є безвідносними до будь-яких особливостей об'єкта [2, с. 36-45; 6, с. 188-190; 14, с. 21, 23; 20, с. 89, 101-103].

Так, серед **інформативних** або характеристичних назв Г. Горностаєв у співавторстві з іншими вченими виділяє групи номенів, які відображають: 1. Морфологічні ознаки об'єктів; 2. Зовнішню подібність; 3. Хімічні якості; 4. Екологічні особливості; 5. Географічне поширення або місцезнаходження; 6. Практичне значення; 7. Емоційний вплив об'єктів на людину [2, с. 36-45].

Українські вчені М. Закалюжний, В. Шовковий виокремлюють групи номенів, які майже повністю відображають 1, 2 та 4 – 7 групи Г. Горностаєва. Група "хімічні якості" – відсутня в дослідників усіх розглянутих типізацій [2, с. 36-45; 5, с. 107-110; 6, с. 188-190; 14, с. 21, 23; 20, с. 89, 101-103]. Так, у М. Закалюжного, який виділяє шість інформативних груп номенів, дещо звуженою є група "**географічне** поширення" (порівняно з 5 групою у Г. Горностаєва), однак остання відображає "характер або **поведінку** тварин" [6, с. 188-190]. В. Шовковий, крім цих шести груп, додає ще три – "звуконаслідувальні", "нейтральні назви" та ті, що "вказують на час появи (цвітіння) рослин" [20, с. 102-103], чим дослідник уконкретнює класифікацію.

Розмежування деяких із цих груп є проблемним, оскільки враховано одночасно дві чи навіть більше ознаки, причому різних семантичних груп. Наприклад, у групах назв "морфологічні ознаки об'єктів" (будова, колір, розмір тощо) і "зовнішня подібність" відмінність полягає в характері номінації. У першій групі – пряма, а в другій – непряма (метафорична, порівняльна), що взято до уваги в класифікації орнітонімів української дослідниці Л. Дубової [5, с. 107-110]. Враховуючи це, вважаємо, що розподіл слід виконувати за іншим

принципом, при якому кожна назва може належати одночасно до різних семантичних груп.

Крім того, у багатьох класифікаціях простежуються помилкові приклади, коли назви, належачи до однієї групи, можуть взагалі не відповідати групі, до якої входять та одночасно зараховуватися до іншої. Наприклад, до групи за "зовнішньою схожістю" належить назва *Menopon gallinae* (воша куряча) [6], що відображає об'єкт живлення та локалізацію, а не схожість воші до курки. Видову назву *Canis lupus* (собака вовк) включено до групи назв за "зовнішньою схожістю" [20], однак у цьому випадку відсутня подібність, оскільки в перекладі це пряма назва вовка. Видові назви *Prunus domestica* (слива садова), *Passer domesticus* (горобець домовий, горобець звичайний) належать до групи "екологічні особливості" [6], хоча в них відображено практичне значення тощо.

До групи – **індиферентні**, належать переважно міфоніми та антропоніми [2, с. 44; 6, с. 188-190; 14, с. 23; 20, с. 89], а також анаграми та перекручені назви (штучні слова) [6; с.164]. Некоректним є, на нашу думку, віднесеність відантропонімічних назв біологічних об'єктів деякими дослідниками до групи інформативних, адже вчений, який відкрив біологічний вид, не може назвати об'єкт за власним іменем. Також міфоніми можуть відображати певні особливості об'єкта і отже бути інформативними. Один із прикладів, наведений Г. Горностаєвим, яскраво ілюструє інформативний міфонім: "*Cyclops* (веслоногий рак) від *Cyclops, opis m* – Циклоп, або Кіклоп, представник міфологічного племені диких велетнів з одним оком на лобі (**за великим непарним оком**)" [2, с. 44]. Приклад цікавий тим, що автор, незважаючи на вказану ним мотивованість назви, разом з тим, не помічає логічної невідповідності належності аналізованої назви до індиферентних.

Враховуючи те, що будь-яке слово, ЛО містить певну інформацію, яка переважно є багатопланою як щодо змісту, так і засобів її вираження у номені, то в певній лексичній системі, зокрема, в ЕН, виникає проблема багатозначності [1, с. 13-17] та можливості належності одного номена до кількох лексико-семантичних груп.

Наприклад, видова назва совки земляної чубатої – *Origena polygona* утворена від грец.: πολύς, πολλή, πολύ "численний" та γωνία ή "кут, кутоподібний", маючи повний лат. словниковий відповідник – *polygonum*, *i* n (грец.) "багатокутник" [3]. У цьому випадку, в основу номінації метелика покладено кутасту форму ліній на передніх крилах [10, с. 209, рис. 544]. Однак, зважаючи на наявність в складовій морфемі (*gon-*) слова омофонів звуку **o** (*o* та *ω*), можливий ще один варіант тлумачення назви. Так, другий компонент назви може походити від грец.: γοιή ή "народження, потомство" (словниковий відповідник – грец. *πολύγοιος* 2 "плодючий, плідний") [4], що мотивується частотою та кількістю розмноження представників виду, однак це малоймовірно, оскільки вид малочисельний [10, с. 30].

Разом із тим, трапляються номенни, пов'язані ознаками, взагалі невластивими позначуваному об'єкту, – **невідповідні** за термінологією кодексів. Міжнародний кодекс ботанічної номенклатури їх забороняє, вимагаючи заміни, а МКЗН вважає прийнятними [15, с. 18, с. 21]. Наприклад, родова назва бджоли *Trichota* має повний словниковий відповідник – грец. *τριχωτά τά* "покрита шерстю" [4], що походить від *θρίξ τριχός ή* "волосина, шерсть". Можна було б припустити, що назва мотивована більш розвиненим опушенням, однак в описі обох представників роду вказується те, що воно, навпаки, "рідке", "погано розвинене" [17, с. 141-143].

Таким чином, проблеми неузгодженості відомих у науковій літературі класифікацій зумовлені, з одного боку, недотриманням правил логіки, з іншого – багатозначністю біологічного матеріалу. Останнє пов'язане як з асиметричним дуалізмом мовного знака, так і зі специфікою ЕН, зокрема омонімією ЛО та майже офіційною допустимістю МКЗН використання помилкових, невідповідних номенів (беззмістовних анаграм, штучних слів, невідповідних ознакових номенів).

Аналіз представлених у науковій літературі класифікацій номенів за їх семантикою свідчить про проблемність створення семантичної класифікації за єдиним критерієм. У зв'язку з цим,

необхідно розробити класифікацію, яка б одночасно включала кілька незалежних параметрів, критеріїв.

Перш за все, зважаючи на те, що "в акті називання слово актуалізується і позначає конкретний предмет, який або виділяється даним словом, або характеризується ним" [9, с. 25], визначено два аспекти значення слів – "1) екстралінгвістична співвіднесеність, тобто зв'язок з тим чи іншим класом предметів (**денотативний** аспект) і 2) інформація про клас, який позначається (**сигніфікативний** аспект)" [8, с. 7] (виділення – **Г. В.-Ш.**).

До того ж, кожна таксономічна назва, як і будь-яке слово взагалі може розглядатися у двох аспектах: як **позначувальне**, тобто те, що слово значить саме по собі, внутрішня форма слова та як **позначуване**, тобто об'єкт або поняття, на яке воно вказує. Оскільки кожен об'єкт багатовимірний, має безліч ознак, назва може вказувати на певну з них і через неї на об'єкт взагалі як її носій. Разом з тим, вона може й не стосуватися жодної з ознак, а вказувати на об'єкт безпосередньо і умовно – за згодою, домовленістю, що стає загально визнаною і зрозумілою. Більше того, ступінь умовності може сягати того, що назва ґрунтується на рисі, не властивій об'єкту, відсутній у нього і навіть протилежній біологічним особливостям.

Слід пам'ятати, що об'єкт постає перед номінатором "у різноманітті ознак – і будь-яка з них може бути домінантною при найменуванні" [7, с. 168], а "внутрішня форма <...> не відбиває сукупності, єдності багатьох різних ознак денотата, а [лише] одну з них" [16, с. 362]. Саме недостатнє врахування такої характеристики призводить до полісемії мовного знака (слова), оскільки у слові може відобразитися одна ознака об'єкта, а саме по собі слово може бути багатоплановим.

Кожне слово як лексико-семантична одиниця, зокрема й номен має своє вихідне значення (**позначувальне**) та одночасно вказує на певний об'єкт, предмет, ознаку (**позначуване**) тощо. Загальним недоліком усіх розглянутих вище семантичних класифікацій номенів є насамперед поєднання ЛО за позначувальним і позначуваним.

Так, вихідні для багатьох назв комах власні іменники традиційно поділяють на відантропоніми, відміфоніми тощо, але їхній характеристичний потенціал загалом дуже низький, через що вони, як правило, розглядаються як **індиферентні** (наприклад, [2, с. 44; 6, с. 188-190; 14, с. 21, 23; 20, с. 89]). У більшості з них сигніфікативний компонент зовсім відсутній чи принаймні невизначений, прихований, що унеможливує їх зіставлення з ознаками об'єктів, а, отже, – і лексико-семантичними категоріями характеристичних назв, що ґрунтуються на відповідних ознаках.

Для відонімної лексики властивою є і характеристичність, ознаковість. У зв'язку з цим усвідомлено неадекватність одномірної типізації. Таким чином, поширення ознаки, притаманної лише частині об'єктів, дарма що більший і виразніший, на всю їх сукупність, і на ті, яким вона не властива, є причиною даної некоректності.

Назви **інформативні**, навпаки, здебільшого не належать до групи відонімної лексики, в яких яскраво виражена внутрішня форма слова, тому сприймаються як єдине невиразне ціле. А ось ознаки, на які вони вказують, досить різноманітні, через що інформативні назви і поділяються за своїм позначуваням. Але ж і їхня лексична належність неоднакова, а за відсутності відонімів ця різноманітність непомітна.

Зважаючи на вказану об'єктивну передумову некоректності одномірного семантичного поділу таксономічних назв, різноманітність двох загальноприйнятих груп перебуває в різних площинах зі своїм параметром. Одні – **індиферентні** – виглядають різноманітнішими за своєю позначувальною складовою, зміст якої, втім, майже не має відношення до об'єкта. Другі – **інформативні** – відрізняються, перш за все, позначуваням, яке в більшості з них прямо відповідає змісту слова (сигніфікату), хоча нерідко трапляється й другорядна, опосередкована їх співвіднесеність. Отже, вважаємо за доцільне розроблення щонайменше двовимірної семантичної класифікації, зокрема, за денотативним (**позначуваням**) та сигніфікативним (**позначувальним**) аспектами, що становить об'єкт наших подальших наукових студій.

1. Воскобойник-Шпинта Г.М. Проблема багатозначності латинимовних назв комах / Г.М. Воскобойник-Шпинта // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). Збірник наукових праць. – Вінниця: ВДПУ, 2011. – Вип. 14. – С. 13-17.
2. Горностаев Г.Н. Латинские названия животных и растений / Горностаев Г.Н., Забинкова Н.Н., Каден Н.Н. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 148 с.
3. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – изд.4-е, испр. – М. : Русский язык, 2002. – 846 с.
4. Древнегреческо-русский словарь : [в 2 т.] / сост. Дворецкий И.Х. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. – 1905 с.
5. Дубова Л. Прийоми найменування птахів у болгарській мові / Л.О. Дубова // Мова та історія. – К., 2007. – Вип. 92. – С. 107-110.
6. Закалюжний М.М. Латинська мова : підручник / М.М. Закалюжний. – К. : Либідь, 2003. – 368 с.
7. Заніздра Н.О. Внутрішня форма в аспекті мотивованості терміна-метафори [Електронний ресурс] / Н.О. Заніздра, В.В. Шабуніна // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – Вип. 4/2009 (57). – Ч. 2. – С. 168-172. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Natural/Vkdpu/2009_4_2/PDF_4_2009_ch2/168.pdf.
8. Кандаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов / Т.Л. Кандаки. – М. : Наука, 1977. – 168 с.
9. Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение / С.Д. Кацнельсон; под общ. ред. В.М. Жирмунского, М.М. Гухман, С.Д. Кацнельсона. – изд. 2-е, стереотипное. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 112 с.
10. Ключко З.Ф. Совки України / З.Ф. Ключко. – К. : Вид-во Раєвського, 2006. – 248 с.
11. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – 2-е изд. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
12. Лапина М.С. Морфологическое словообразование в латинском языке : учеб. пособие по лексике лат. языка для студ. филол. ф-тов / М.С. Лапина. – Х., 1970. – 37 с.
13. Майр Э. Методы и принципы зоологической систематики / Э. Майр, Э. Линсли, Р. Юзингер. – М. : Иностран. лит., 1956. – 352 с.
14. Михайлова О.Г. Медична та біологічна латина. Основи термінології : навчальний посібник / О.Г. Михайлова, Г.Г. Кононко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2007. – 160 с.
15. Міжнародний кодекс зоологічної номенклатури / перекл. Ю. Некрутенко. – вид. 4-те. – К. : Бібліотека офіційних видань, 2003. – 176 с.
16. Невідомська Л. Внутрішня форма слова й імпліцитність / Л. Невідомська // Вісник Львів. ун-ту. Серія "Філологія". – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. I. – С. 360-366.
17. Осичнюк Г.З. Фауна України. Т. 12. Бджолині. – Вип. 4 Бджоли-